

Kluit doorhad dat het theoretisch uitgangspunt daarvan toch anders was dan de voorgewende historie en zijn eigen natuurrecht? En sluiten Wiselius' theorieën ten diepste niet juist goed aan bij de intenties van zijn voorgangers? Was de afstand tussen hun (onhistorisch, filosofisch) gebruik der historie en zijn 'wijsgerige geschiedenis' wel zo groot? Moet het inderdaad opvallende verschil tussen de periode voor en na 1787 in plaats van in historisch-conservatief tegenover theoretisch-democratisch niet veel eer gezocht worden in een (mee door de voortgaande ontwikkeling en gewijzigde omstandigheden) radicalisering van praktische politieke uitwerking? Leeb schrijft een middenweg tussen Colenbrander (uitheemse invloeden) en Geyl (inheemse traditie) te willen bewandelen. In praktijk bevindt hij zich op de lijn van de laatste, maar de correctie, door 1787 zulk een sterke caesuur te laten vormen, betekent een zich plots opstellen aan Colenbranders zijde!

De Amerikaanse auteur toont zich blijkens dit boek (een omgewerkte Columbia-dissertatie met J. W. Smit als promotor) voortreffelijk op de hoogte van de Nederlandse geschiedenis. Ook zijn kennis van het Nederlands wekt bewondering, al roept de voor naam van de auteur van de *Herstelde Leeuw* - Lion Aitzema (245) om een glimlach en de kwalificatie van de vrouw van Willem V - 'not much of a personality' (112) - om een vraagteken.

G. J. Schutte

C. H. E. de Wit, *De Nederlandse revolutie van de achttiende eeuw 1780-1787. Oligarchie en proletariaat* (Oirsbeek (L.): Lindelauf, 1974, 308 blz. f 51,50).

Volgens de schrijver ligt in dit boek 'het verrassingselement in de ondertitel besloten', maar de teneur van zijn werk zal weinig verrassingen opleveren voor ieder die heeft kennis genomen van het in 1965 verschenen proefschrift van de auteur, *De strijd tussen aristocratie en democratie in Nederland 1780-1848*. Ook in dit boek gaat het om de worsteling tussen de 'heren' en de opkomende burgerlijke middengroepen, zij het thans beperkt tot de jaren tachtig van de achttiende eeuw. Meer dan tot nu toe is geschied plaatst De Wit de gebeurtenissen van deze jaren in een internationaal kader en wijst hij op parallellen met andere revoluties in de westerse wereld omstreeks deze tijd. Daarom is er bij hem ook geen sprake meer van patriottentijd, maar van revolutie, om aan te geven dat het hier om een baanbrekende en internationaal belangrijke gebeurtenis gaat en niet om zo maar een vaderlands conflict. Evenals in Frankrijk enkele jaren later, begon ook de Nederlandse omwenteling met een aristocratische revolutie, waarin de aristocratie zich onafhankelijk probeerde te maken van de vorst (de adel in Frankrijk in 1787 tegenover Lodewijk XVI, de regenten in de Republiek vanaf het begin der vierde Engelse oorlog tegenover de stadhouder, of beter gezegd het stadhouderlijke patronagestelsel, dat de onderlinge 'vrijheid' van de heren teveel beknotte). De democratische revolutie vloeyde volgens De Wit dialectisch voort uit het burgerlijk verzet tegen een dergelijke ontwikkeling, wat voor de Republiek inhield dat de burgers zich gingen bewapenen en organiseren in vrijcorpsen om zich te kunnen beschermen tegen opstootjes als het Haagse oproer van 1782.

Het belang van dit boek schuilt voornamelijk in de andere zienswijze die De Wit naar voren brengt ten aanzien van de feitelijk bekende ontwikkeling: het bevat een stuk goede, men zou haast zeggen ouderwetse, politieke geschiedschrijving, waarin alleen de interpretatie van de gebeurtenissen soms radicaal verschilt van eerdere historici als Colen-

brander en Geyl. Vroegere geschiedschrijvers waren allen bevangen door het 'oligarchisch-orangistisch geschiedbeeld' volgens de schrijver, en hebben met name de orangistische terreur tegen de burgers verdoezeld of over het hoofd gezien. De Wit stelt nu voor het eerst het ware mechanisme van de patriottenbeweging te hebben blootgelegd. Uiteindelijk ging het om een strijd tussen de 'heren', die zichzelf als de natuurlijke leiders van het land beschouwden, en de 'ingezetenen', wel voornamelijk de middengroepen, die onder het ancien régime van de regering waren uitgesloten, maar die nu hun aandeel in het bewind opeisten. Aanvankelijk zagen sommige heren er wel wat in de burgers te gebruiken in hun strijd tegen de stadhouderlijke rechten, maar toen de burgers verder wilden gaan, en echte hervormingen eisten, krabbelde de heren terug en bewerkstelligden zij in samenwerking met Oranje en via het opgezweepte proletariaat een terugkeer tot de oude orde. De Wit onderscheidt de heren in een drietal groepen: orangisten, *aristocraten* (gecursiveerd om aan te geven dat hij een partijnaam uit de tijd zelf overneemt) en oudpatriotten. De orangisten hadden vrede met het stadhouderlijke patronagestelsel omdat ze er zelf van profiteerden, maar gebruikten de stadhouder overigens alleen maar voor hun eigen doeleinden: Willem V was een instrument in hun handen. De *aristocraten* waren mensen als Rendorp, die op eigen kracht wensten te vertrouwen; de oudpatriotten probeerden de burgerlijke hervormers voor hun karretje te spannen in hun strijd tegen de stadhouder. Tenslotte vormden deze drie groepen toch weer een eenheid: hun meningsverschillen weerspiegelen slechts de politieke machtsstrijd van verschillende aristocratische facties binnen de regering. Alle heren waren als het er op aan kwam gekant tegen invloed van de burgerlijke middengroepen op het bewind. Geheel nieuw kan men een dergelijk beeld natuurlijk niet noemen, en de eigen zienswijze van De Wit uit zich dan ook voornamelijk hierin, dat hij al deze heren *en bloc* veroordeelt: alle regenten zijn slecht, en alle burgers zijn goed, want zij staan voor de nieuwe tijd. Dat komt ook sterk naar voren in de onevenwichtige opbouw van het boek, dat voor driekwart gewijd is aan de orangistische contra-revolutie van 1787, en een gedetailleerde beschrijving bevat van het optreden van de oligarchie, die gesteund door Engels geld en Pruisische troepen met hulp van het proletariaat een einde maakte aan het optreden van de burgerlijke hervormers.

Het is zeker nuttig, dat het volle licht nu eens valt op de kleine lokale terreur, waarbij het grauw in de steden en op het platteland door de orangisten met geld en drank werd opgehitst de huizen van de burgers te plunderen, nadat eerst de burgerlijke vrijcorpsen buiten spel waren gezet met medewerking van de geregelde Hollandse of Pruisische troepen. Hier komt een aspect van de patriottentijd in naar voren dat ten onrechte vrijwel uit de latere geschiedschrijving is verdwenen, al besteedde Geyl er in zijn *Patriottenbeweging* wel degelijk ook enige aandacht aan. Bovendien kan men de versie van De Wit niet zonder meer overtuigend noemen. Alle orangisten zijn zo slecht en berekenend, en alle burgers zo goed en onschuldig, dat men bijna zou vergeten dat het in de Republiek tenslotte om een machtsstrijd ging waarin ook de burgerlijke middengroepen soms niet schroomden hun eisen geweld bij te zetten, - geweld dat men natuurlijk 'dialectisch' kan goedpraten, maar dat er daarom niet minder om was. De 'democratie' van Ondaatje en de zijnen won in Utrecht het pleit ook niet alleen door goede woorden, en het valt te betwijfelen of de 'vliegende legertjes' der patriotten nu alleen maar in actie kwamen om de burgers te beschermen tegen de aristocratische bedreigingen, zoals De Wit stelt.

Wat in feite aan de orde komt (en zoals de titel van het boek ook beter had kunnen luiden) is: de Nederlandse contrarevolutie van 1787. De orangisten spelen de hoofdrol, de burgerlijke patriotten komen niet uit de verf. Wie de burgerlijke patriotten nu eigenlijk waren wordt nauwelijks uit de doeken gedaan en dat wel mede als gevolg van de wat al

te simpele voorstelling van De Wit: als groep kunnen de burgers geen kwaad doen, maar voor mensen die niet bij de tweedeling aristocraten - democraten passen is geen plaats. Een ieder die niet voor de democratische revolutie is, is er tegen. Swildens en andere gematigden zijn daarom handlangers van de aristocratie en laten zich gebruiken om de verlangens van de oudpatriotten vorm te geven in pamfletten als de *Grondwettige herstelling*. Het komt blijkbaar niet bij de schrijver op, of past althans niet in zijn voorstelling, dat burgers ook wel oprecht met regenten wensten samen te werken (en andersom), met name om gezamenlijk front te maken tegen de 'tiran' Willem V. Een dergelijke verenigde actie kon de tegenstellingen niet alleen verdoezelen, maar ook overbruggen, temeer daar veel burgers lange tijd bereid bleven in de regenten de eigenlijke 'representanten' van het volk te zien. Daarom ook doet men er verkeerd aan de patriottenbeweging alleen als een moderne, democratische hervormingsbeweging voor te stellen: oud en nieuw lopen op het einde der achttiende eeuw door elkaar en vormen een geheel dat men bepaald niet zonder meer als een voorafschaduwing kan zien van het optreden van Thorbecke in 1848, zoals De Wit dat zo gaarne doet.

Simplificaties als deze maken dat men schrijvers voorstelling van zaken hier en daar toch met enig wantrouwen beziet. Gelet op zijn afkeer van Van Hogendorp is het aardig dat zijn weergave van de Pruisische inval in Holland, en van de voorafgaande machinaties, vrijwel geheel is overgenomen uit Hogendorps *Brieven en Gedenkschriften*. Daardoor valt de nadruk echter wel heel sterk op de rol van de jonge Gijsbert Karel in 1787: was hij nu echt zo belangrijk als hij zelf wel meende? Had een man als Van de Spiegel (op wiens rol achter de schermen der Zeeuwse contrarevolutie De Wit uitvoerig ingaat) niet een grotere politieke invloed op het hof en de orangistische plannen dan de veredelde boodschappenjongen die Van Hogendorp in 1787 tenslotte was? Merkwaardig is ook de bewering op bladzijde 176-7 dat Hogendorps teleurgestelde verwachtingen in 1787 direct verantwoordelijk zouden zijn voor zijn 'wantrouwen jegens het patriciaat' en zijn voorkeur voor de adel in 1813. Ook andere 'sweeping statements' als dat 'het bekende beeld als zou de Republiek een staat met een zwakke centrale macht geweest zijn' niet in overeenstemming is met 'bijna de hele historische werkelijkheid' (262) zou men toch gaarne afdoende bewezen willen zien en niet met andere soortgelijke uitspraken *ex cathedra* in de slothoofdstukken zien geponeerd. Op De Wits gebruik van zijn bronnen valt soms nog wel wat af te dingen; zijn gretigheid alles tegen de orangisten te gebruiken verleidt hem soms tot staaltjes als op bladzijde 144-5. Daar wordt een brief van Hogendorp geciteerd aan prinses Wilhelmina, uit augustus 1787, waarin enkele punten worden opgesomd van belang voor de coup: Brunswijk moet, ten eerste, niet in zijn operaties tegen Holland kunnen worden gestopt door bevelen uit Berlijn, en, ten tweede, 'il faut un secret impénétrable et quand on en viendra à l'exécution, donner encore le change à l'ennemi', wat De Wit vertaalt als: 'We hebben een ondoordringbaar geheim nodig, en als men tot uitvoering van het plan zal overgaan moeten we bovendien de schuld aan de vijand geven.' Aan dit kernpunt, zoals hij het noemt, verbindt De Wit bovendien vérgaande conclusies: het ondoordringbaar geheim is het orangistische plan voor de contrarevolutie door middel van plunderingen etc. Maar Hogendorp zegt toch niet meer dan: 'Er is een strikte geheimhouding nodig, en als we tot uitvoering ervan overgaan (nl. van de onder punt 1 genoemde militaire operaties), moeten we de vijand nog op een dwaalspoor brengen'. Een niet ongebruikelijke voorzorgsmaatregel voor een militair offensief!

Samenvattend kunnen we concluderen dat dit boek een welkome bijdrage vormt tot de geschiedenis van de patriottenbeweging, maar dat een zekere behoedzaamheid geboden is ten aanzien van schrijvers neiging de partijt tegenstellingen te vereenvoudigen en, met

name in de laatste hoofdstukken, beweringen te doen, die geen bevestiging vinden in zijn eigenlijke verhaal. Een dergelijke situatie kan echter alleen maar stimuleren tot verder onderzoek!

H. van der Hoeven

Johan de Vries, *De Nederlandse economie tijdens de 20ste eeuw. Een verkenning van het meest kenmerkende* (Antwerpen-Utrecht: De Nederlandsche Boekhandel, 1973, 207 blz., f19,90).

Aan een overzicht van de economische geschiedenis van de twintigste eeuw bestond reeds geruime tijd een grote behoefte, vooral omdat de belangstelling voor deze periode zo toenam. Daarom alleen al zou het verschijnen van dit boek verheugend zijn. Er is echter meer. De schrijver zegt dat er behoefte is aan voorlichting van allen die de economische lijn der historie verder dan tot 1940 doortrekken, het jaar waarin Brugmans' *Paardenkracht en mensenmacht* zijn studie afbreekt. Maar dan had hij kunnen volstaan met hierbij aan te sluiten. De Vries schenkt echter zeer veel aandacht aan de periode tot 1940. Hij behandelt die tijd echter, en dat is belangrijk, op een andere wijze. Hij schrijft integrale geschiedenis, waarbij de economische groei centraal staat, die hij achtereenvolgens belicht vanuit de structuur, de conjunctuur en de economische politiek. We dachten dat deze benadering niet alleen mocht worden ingegeven door de noodzaak om beknopt te zijn, zoals de schrijver zegt, maar ook getuigt van een moderne aanpak. De economische structuur wordt behandeld vanuit een vijftal gezichtspunten: de structuur naar economische sectoren, de verbondenheid met de wereldeconomie, de differentiatie naar regionale gebieden, de grootte der bedrijven in de onderscheiden sectoren en tenslotte de overheid. Het kenmerk van de structurele ontwikkeling blijkt de economische groei te zijn.

Vervolgens worden de factoren behandeld die de economische groei bepalen, de geografische-, de demografische-, de technologische-, de ideologische- en de economische factoren.

Bij de bespreking van de conjunctuur wordt gebroken met de chronologie. Periodes met dezelfde conjuncturele kenmerken worden steeds in een hoofdstuk behandeld. De meeste aandacht krijgt de economische politiek. Achtereenvolgens komt de economische politiek van het vrijhandelsland, van malaise en oorlog, van herstel en groei aan de orde. Een uitgebreide literatuurlijst en een register sluiten het geheel af.

We menen dat dit boek zeer goede diensten kan bewijzen aan diegenen die zich met de economische geschiedenis van de twintigste eeuw willen bezig houden en een goed voorbeeld is hoe een stuk economische geschiedenis kan worden opgezet. Toch hebben we wel enkele bedenkingen. Storend zijn de uitgebreide bronvermeldingen, die steeds in de tekst zijn opgenomen. Ook de wijze waarop het vaak veelvuldige cijfermateriaal op enkele plaatsen in de tekst is opgenomen maakt het lezen niet eenvoudiger. Minder gelukkig vinden we het gebruik van beeldspraak, dat slechts suggereert, maar niets duidelijk maakt. Eén voorbeeld hiervan willen we noemen. Wat wil het zeggen dat guirlandes van groei in de plaats komen van golven van conjunctuur? (107) Jammer is ook, dat de gegevens van een aantal tabellen niet verder gaan dan de jaren die de schrijver in de aangehaalde bronnen aantrof. Zo eindigt tabel XVI op bladzijde 45 over het ledental van de vakverenigingen in Nederland sedert 1910 met de gegevens van 1967 omdat de bron: *Zeventig jaren statistiek in tijdreeksen* daar ook eindigt. Maar in 1973 had men toch wel